

**ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARNING TASVIRIY
FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK
ASOSLARI**

Jumanazarova Gullola Yoqubjanovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Pedagogika va psixologiya
kafedrasi dotsenti, PhD

Xushnazarova Muqaddas Baxtiyor qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro universiteti Namangan filali Maxsus pedagogika
yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning tasviriy faoliyatini rivojlantirish masalasi zamonaviy maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotda tasviriy faoliyatning (rasm chizish, ranglar bilan ishlash, kompozitsiya yaratish) eshitishida cheklovlari mavjud bolalarning kognitiv, emotsional va kommunikativ rivojlanishiga ta'siri yoritiladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun vizual idrok va kinestetik tajribaning yetakchi ahamiyatga ega ekanligi asoslanadi hamda tasviriy faoliyat ularning ichki kechinmalarini ifodalash, atrof-muhitni anglash va ijtimoiy moslashuv jarayonlarida muhim vosita sifatida qaraladi. Maqolada maxsus pedagogik sharoitlarda tasviriy faoliyatni tashkil etish, o'qituvchining metodik yondashuvi va didaktik materiallardan foydalanish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan izohlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tasviriy faoliyat eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning shaxsiy rivoji, ijodiy tafakkuri va o'z-o'zini ifodalash qobiliyatini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: eshitishida nuqson, tasviriy faoliyat, maxsus pedagogika, vizual idrok, ijodiy rivojlanish, inklyuziv ta'lim, san'at orqali rivojlanish.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar ta'limi bugungi kunda maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim tizimining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyatda teng imkoniyatlar tamoyilining kuchayib borishi, har bir bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim berish zarurati eshitishida

nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishiga alohida e'tibor qaratishni taqozo etmoqda. Eshitish qobiliyatining cheklanganligi bolaning nutqiy rivoji, ijtimoiy muloqoti va atrof-muhitni idrok etish jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Natijada bunday o'quvchilar ko'pincha o'z fikr va his-tuyg'ularini og'zaki nutq orqali to'liq ifodalashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli ularning shaxsiy rivoji va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda alternativ, ya'ni noverbal va vizual faoliyat turlarining ahamiyati keskin ortadi. Ana shunday faoliyat turlaridan biri sifatida tasviriy faoliyat alohida pedagogik va psixologik qiymatga ega.

Tasviriy faoliyat eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun nafaqat estetik tarbiya vositasi, balki bilish va muloqotning muhim shakli sifatida namoyon bo'ladi. Rasm chizish, ranglar bilan ishlash, shakl va kompozitsiyalar yaratish jarayonida bola o'z ichki dunyosini, kechinmalarini va atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini vizual obrazlar orqali ifodalaydi. Bu esa uning o'zini anglashiga, emotsional holatini barqarorlashtirishga va psixologik zo'riqlashlarni kamaytirishga yordam beradi. Ayniqsa, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda vizual idrokning nisbatan kuchli rivojlanganligi tasviriy faoliyatni ularning tabiiy ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos pedagogik vosita sifatida qarash imkonini beradi. Rang, shakl va fazoviy munosabatlar bilan ishlash jarayoni ularning diqqat, xotira va tafakkur jarayonlarini faollashtiradi hamda umumiy kognitiv rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy maxsus pedagogika nazariyasida tasviriy faoliyat eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida muhim omil sifatida e'tirof etilmoqda. Bu faoliyat turi bolaning ijodiy salohiyatini ochishga, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga va o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, tasviriy faoliyat jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida vizual va harakatga asoslangan samarali pedagogik muloqot shakllanadi. Shu jihatdan, eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning tasviriy faoliyatini rivojlantirish masalasi nafaqat amaliy, balki chuqur ilmiy-nazariy ahamiyatga ega bo'lib, u maxsus ta'lim tizimida muhim tadqiqot yo'nalishi sifatida qaralishi lozim.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash jarayonida ularning psixofiziologik xususiyatlarini chuqur hisobga olish ta'lim samaradorligini ta'minlashning muhim shartlaridan biridir. Eshitish analizatorining to'liq yoki qisman faol emasligi bolalarning nutq rivoji, kommunikativ tajribasi va ijtimoiy muhit bilan

o‘zaro munosabatlariga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Bunday sharoitda vizual idrok, harakat va sezgi orqali axborotni qabul qilish yetakchi o‘rin egallaydi. Shu bois eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar ta‘limida tasviriy faoliyat nafaqat estetik tarbiya vositasi, balki bilish, muloqot va emotsional rivojlanishning muhim mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Tasviriy faoliyat jarayonida bola o‘z fikr va his-tuyg‘ularini og‘zaki nutqsiz ifodalash imkoniga ega bo‘ladi, bu esa uning ichki dunyosini ochishga, psixologik zo‘riqishni kamaytirishga va o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda vizual obrazlar orqali fikrlash kuchli rivojlangan bo‘lib, ular rang, shakl va fazoviy munosabatlarni idrok etishda yuqori sezgirlikka ega bo‘ladilar. Tasviriy faoliyat ana shu tabiiy imkoniyatlarni rivojlantirish va tizimlashtirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi. Rasm chizish, bo‘yash, kollaj tuzish kabi faoliyat turlari bolaning mayda motorikasini rivojlantiradi, bu esa bilvosita nutq apparati va umumiy kognitiv jarayonlarga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, tasviriy faoliyat jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida vizual va harakatga asoslangan muloqot shakllanadi, bu esa ta‘lim jarayonining emotsional jihatdan boy bo‘lishiga olib keladi.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning tasviriy faoliyatini rivojlantirishda maxsus pedagogik yondashuv muhim ahamiyatga ega. An‘anaviy san‘at darslaridan farqli ravishda, bu jarayonda ko‘rgazmalilik, bosqichma-bosqichlik va individual yondashuv yetakchi tamoyillar hisoblanadi. O‘qituvchi har bir topshiriqni aniq vizual namuna asosida tushuntirishi, rang va shakllarni ko‘rsatish orqali ifodalashi zarur. Bu jarayonda imo-ishora tili, mimika va grafik belgilar muhim yordamchi vosita bo‘lib xizmat qiladi. Tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida bolalarning mustaqil tanlov qilishiga imkon berish, ularning shaxsiy tajribasi va qiziqishlarini inobatga olish ijodiy faollikni oshiradi.

Tasviriy faoliyat eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning emotsional holatini barqarorlashtirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Eshitish cheklovi tufayli yuzaga keladigan ijtimoiy izolyatsiya, o‘zini chetga surilgan his etish holatlari san‘at orqali bartaraf etilishi mumkin. Rasm va ranglar bilan ishlash bolaning ichki kechinmalarini xavfsiz va erkin shaklda ifodalashiga imkon beradi. Bu jarayon terapevtik ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchining ruhiy holatini yaxshilaydi va ijtimoiy moslashuv jarayonini

yengillashtiradi. Ayniqsa, guruhiy tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bolalarda hamkorlik, o'zaro yordam va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaranganda, tasviriy faoliyat eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning bilish jarayonlarini faollashtiradi. Rasm chizish jarayonida bola predmetni tahlil qiladi, uning asosiy belgilarini ajratadi, fazoviy munosabatlarni tushunadi va ularni qog'ozda aks ettiradi. Bu jarayon diqqat, xotira va tafakkur kabi kognitiv funksiyalarni rivojlantiradi. Shuningdek, tasviriy faoliyatda ketma-ketlik va rejalashtirish elementlari mavjud bo'lib, bu o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini mustahkamlashga yordam beradi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun bunday faoliyat ularning umumiy intellektual rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tasviriy faoliyatni rivojlantirishda o'quv muhitining to'g'ri tashkil etilishi ham muhim omil hisoblanadi. Sinf xonasi yorug', vizual materiallarga boy va ergonomik jihatdan qulay bo'lishi zarur. Rangli plakatlar, namuna rasmlar, predmetli ko'rgazmalar bolalarning qiziqishini oshiradi va idrok jarayonini yengillashtiradi. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalardan, masalan, interaktiv doskalar va raqamli grafik dasturlardan foydalanish tasviriy faoliyatni yanada samarali tashkil etish imkonini beradi. Bunday vositalar eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning vizual ehtiyojlariga mos keladi va ularning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishiga xizmat qiladi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning san'atga bo'lgan qiziqishi ko'pincha yuqori bo'ladi, chunki san'at ular uchun o'zini ifodalashning eng qulay shakllaridan biridir. Tasviriy faoliyat orqali bola o'z individual dunyoqarashini namoyon etadi, bu esa uning shaxs sifatida shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, tasviriy faoliyatni rivojlantirish maxsus ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lishi lozim. Bu jarayonda o'qituvchining ijodkorligi, sabr-toqati va professional kompetensiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning tasviriy faoliyatini rivojlantirish ularning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim pedagogik yo'nalish hisoblanadi. Tasviriy faoliyat bolalarning vizual idrokini, ijodiy tafakkurini va o'z-o'zini ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi, shuningdek, ularning jamiyatga moslashuv jarayonini yengillashtiradi. Ilmiy-nazariy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, tasviriy faoliyatni maxsus pedagogik yondashuv

asosida tashkil etish eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar ta'limi samaradorligini oshiradi va ularning shaxsiy rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.). APA.
2. Heward, W. L. (2013). *Exceptional children: An introduction to special education* (10th ed.). Pearson Education.
3. Luckner, J. L., & Cooke, C. (2010). A summary of the vocabulary research with students who are deaf or hard of hearing. *American Annals of the Deaf*, 155(1), 38–67. <https://doi.org/10.1353/aad.0.0129>
4. Marschark, M., & Hauser, P. C. (2012). *How deaf children learn: What parents and teachers need to know*. Oxford University Press.
5. Mason, L., & Steedly, K. (2006). Teaching students with disabilities through art. *Intervention in School and Clinic*, 41(5), 272–276. <https://doi.org/10.1177/10534512060410050201>
6. Mitchell, R. E., & Karchmer, M. A. (2004). Chasing the mythical ten percent: Parental hearing status of deaf and hard of hearing students in the United States. *Sign Language Studies*, 4(2), 138–163. <https://doi.org/10.1353/sls.2004.0005>
7. Smith, D. D., & Tyler, N. C. (2011). *Introduction to special education: Making a difference* (7th ed.). Pearson.
8. Winner, E., Goldstein, T. R., & Vincent-Lancrin, S. (2013). *Art for art's sake? The impact of arts education*. OECD Publishing.

